

“HAKAS ŞAMANİZMİ/DÜNYA GÖRÜŞÜ” ÜZERİNE YAPILAN BAZI ÇALIŞMALAR

Abdulselam ARVAS¹

ÖZET

Bu makalede, “Hakas şamanizmi” üzerine yapılan bazı Rusça çalışmalar ele alınmıştır. Bu konu hakkındaki bütün Rusça araştırmaları ele almak bir makalenin sınırını aşacağı için sadece bazı çalışmalar incelenmiştir. “Hakas şamanizmi” üzerine yazılan Rusça kitapları incelemek ise başlı başına bir araştırma gerektirmektedir. Araştırmamızda tanıtılan Rusça çalışmaların bazıları Hakas folklorunda “şamanist dünya görüşü”nün yansımalarını ele alırken, bazı araştırmalar ise “şaman pratikleri”ni değerlendirmiştir. Bu makalenin amacı, söz konusu Rusça çalışmalar hakkında bilgi vererek “Hakas şamanizmi”ne yönelik bilgileri Türk bilim adamlarının istifadesine sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Hakaslar, Şamanizm, dünya görüşü.

Arvas, Abdulselam. ““Hakas Şamanizmi/Dünya Görüşü” Üzerine Yapılan Bazı Çalışmalar”. *Siberian Studies (SAD)* 2.4 (2014): 1-12.

Arvas, A. (2014). “Hakas Şamanizmi/Dünya Görüşü” Üzerine Yapılan Bazı Çalışmalar. *Siberian Studies (SAD)*, 2 (4), s.1-12.

---

¹ Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çankırı/Türkiye, arvasnarin (at) gmail.com
Bu araştırma, Tübitak’ın “2219 Yurtdışı Doktora Sonrası Burs Programı” tarafından desteklenmiştir.

SOME STUDIES ON "KHAKAS SHAMANISM/WORLD-WIWE"

ABSTRACT

In this article are discussed some studies in Russian on "Khakas shamanism". An examination of all the research in Russian on this topic is beyond the limits of this article. Therefore only some studies were examined. The investigation the books written about "Khakas shamanism" will require a major research in Russian. In the Russian some studies introduced in our research is undertaking "shamanistic worldview" in the folklore of Khakassia. Some research assesses also "practices of shamanic". The purpose of this research is to provide information about "Hakas shamanism" the work done on in Russian. Thus, the informations about "Hakas shamanism" want to offer to the benefit of Turkish scientists.

Keywords: Khakas, shamanism, world-wiwe.

GİRİŞ

Şamanizm, gerek iç gerekse dış yapısıyla dikkat çeken ve araştırmalara konu olan geniş perspektifli bir “gelenekler sistemi/ritüeller dizisi”dir. Dünyanın değişik halklarında var olan bu “ritüeller dizisi” Türk halklarında da çok eski zamanlarda ortaya çıkmış, muhafaza edilerek bugüne kadar taşınmıştır. Neticede Türk halklarında yaşaya gelen bu “gelenekler sistemi” hakkında pek çok araştırmalar yapılmıştır (örn: Malov 1912, Basilov 1992, Roux 2002). Genel olarak Sibiry Türk halkları şamanizmi üzerine de hayli bir literatür olduğu söylenebilir (örn: Alekseyev 1984, Sagalayev-Oktyabsrkaya 1990, Ksenofontov 1992). Bununla birlikte Sibiry’deki değişik Türk toplulukları şamanizmi de münferiden çalışılmıştır. Örneğin Sibiry Türklerinde bugüne kadar varlığını sürdüren şamanizmin Altay (Potapov 1991)², Buryat (Mihaylov 1980), Tuva (Vaynşteyn 1964) ve Yakutlardaki (Alekseyev 1975) durumu geniş bir şekilde ele alınmıştır.

Tabi Güney Sibiry’deki başka bir Türk topluluğu olan Hakasların şamanist gelenekleri (örn: Anjiganov 1997, Butanayev 2006, Burnakov 2006) de araştırmalara konu olmuştur. Ancak Hakas şamanizmi üzerine Türkiye’de bir makale (Şişman 1996) ve bazı bildirilerin (Anjiganov 2007, Davletov 2002, 2007) dışında pek araştırma yapılmadığı görülmektedir. Kısaca Hakas Türklerinin şamanizmi hakkında bugüne kadar çok sayıda Rusça çalışma (kitap, kitapçık, broşür, makale, bildiri, gezi notları vs.) yapıldığı halde Türkiye Türkçesiyle yeteri derecede araştırma ortaya konulmadığı görülmektedir. Dolayısıyla bu makalede Hakas şamanizmi üzerine yapılan bazı Rusça araştırmalar (makale, bildiri, kitapçık) kronolojik olarak ele alınacak ve bu çalışmalar hakkında kısaca bilgi verilecektir.

1. Hakas Şamanizmi Hakkında Yazılan Bazı Makaleler

Bu konuda çalışan araştırmacılarından biri Venariy A. Burnakov’dur. Zaten bu başlık altında onun makalelerinden bazıları ele alınacaktır. O, “Duhi Gor: Dvuedinaya Suşnost / Dağ Ruhları: İkiruhlu Varlıklar” adlı makalesinde, Hakasların geleneksel dünya görüşünü araştırmakta ve ondaki geleneksel ve modern mitolojik fikirlerin tüm katmanlarını ele almaktadır. Yazar, bizzat alan araştırmalarından elde ettiği malzemeleri kullanarak bu çalışmayı ortaya koyduğunu söylemektedir.

Bu makalede ilkin yeni arşiv ve derleme materyalleri tanıtılmaktadır. Yazarın belirttiğine göre bu malzemeler özellikle “Dağ İyeleri” ve “Dağ

---

² L. P. Potapov’un “Altayskiy Şamanizm” adlı kitabı Metin Ergun tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiştir (bkz. Ergun, 2012).

Kişileri”nden birileri olarak varsayılan tabiat nesnelere ve tabiat olgularının “iyeh-sahip”leri hakkındadır. Yazara göre “dağ kültü” Hakas inançlarının anahtar elementidir. V. A. Burnakov, Hakas etnik şuurunun dünya görüşünü ve değerlerini modern mitolojik kavramlara dayanarak incelemiştir. Araştırmasında dini ve mitolojik dünya yapısının yeniden sistemleştirilmesini vermiş ve insanın ondaki yeri ve rolünü saptamıştır. Yazarın, makalesinde aynı zamanda Hakasların yaşamındaki geleneksel dünya görüşü sistemiyle de ilgilendiği dikkat çekmektedir (Burnakov, 2002: 35-38).

Venariy A. Burnakov’un bu konuyla ilgili karşılaştığımız başka bir makalesi “Juravl v Mifologičeskih Vozzreniyah Hakasov / Hakasların Mitolojik Bakış Açılara Göre Turna” adını taşımaktadır. V. A. Burnakov, bu araştırmasında Hakasların mit-ritüel kompleksinde yer alan “turna ikonu”nu (simge) analiz etmiştir. Literatür bilgileri, saha derlemeleri ve arşiv materyallerinden hareketle “turna”nın insan ölümü ve ruhu hakkındaki anlayışla bağlantısını inceleyen yazar; turna simgesi, turnanın yuvası ve aile yapısıyla ilişkisi üzerinde durmaktadır. Örneğin Hakasların geleneksel dünya görüşünde (şamanizm/kamlık) turna yuvasının “dişiliğin başlangıcı”nı temsil ettiğini ve ev yönetiminde kadının önemli rolüne işaret ettiğini ifade etmektedir (Burnakov, 2012a: 87-89).

Aynı yazarın konuyla ilgili önemli bir makalesi ise “Hakasların Ritüelistik Pratiklerinde Kumaş / Tkan v Ritualnoy Praktike Hakasov” başlığını taşımaktadır. Yazar, bu makalede Hakasların kumaş hakkındaki geleneksel bakış açısının rekonstrüksiyonunu tartışmaktadır. V. A. Burnakov, öncelikle alan ve arşiv malzemelerinin bilimsel tabirlerini açıklamakta, daha sonra da Hakasların bu malzemelere ilişkin kumaşla ilgili mit-ritüel uygulamalarını incelemektedir. Makalede ayrıca kumaşın törenlerdeki rolünün serdedilişine ve insanın geçiş dönemleriyle bağlantılı ilişkilerine yönelik bilgiler aktarılmıştır. Bunların haricinde kumaş kullanılmak suretiyle doğaya nasıl saygı gösterildiğine değinilmiş ve Hakasların sosyal kural pratiklerine ilişkin mit-ritüel kompleksine göz atılmıştır. Yazar, makalede insanın doğum, düğün ve ölüm esnasındaki geçiş dönemlerinde kumaşın kullanımından ve fonksiyonlarından örnekler vermeyi de ihmal etmemiştir. Örneğin dul kalan kadının omzuna kumaş atma, kumaşı iğneyle şapkaya batırma vb. (Burnakov, 2012b: 175-186).

Venariy A. Burnakov’un “Hakas Şamanlarının Ritüelistik Tören Pratiği/ Odejda v Obryadovoy Praktike Hakasskih Şamanov” adlı makalesi de dikkat çekicidir. Yazar, burada da önce arşiv malzemelerini bilimsel bir bakış açısıyla düzenlemiş ve bu materyallerde şaman “kamlama”larındaki giyimleri gözden

geçirmiştir. Yani Hakas şamanlarının mit-ritüelistik kompleksini elbiselerle ilişkilendirerek analiz etmiştir. Böylece elbiseyle “vurma”, “yelleme” vs. gibi “halk hekimliği”nin insanlar arasındaki ritüelistik pratiklerin yayılması incelenmiştir. Makalede ayrıca “çilbegçi”, “çalanzih” gibi usta ve çırak şamanlara dikkat çekilmekte ve bunların törenlerde kullandığı eşyalar hakkında bilgi verilmektedir. Kötü, zararlı ruhlardan gelen hastalık ve kötülüklerin iyileştirilmesinde ve yok edilmesinde yapılan törenlerden ve bu törenlerde yapılan uygulamalardan da bahsedilmektedir. Özellikle şamanların giydiği elbiseler, şapka, kemer, pelerin gibi giyimlerin fonksiyonları dikkati çekmektedir (Burnakov, 2012c: 258-269).

V. A. Burnakov’un konuyla ilgili karşılaştığımız başka bir araştırması ise “Hakasların Geleneksel Tasavvurlarında Atmosferik Hadiseler / Atmosforne Yavleniya V Traditsionnih Predstavleniyah Hakasov” başlığını taşımaktadır. Araştırmacı, Hakasların geleneksel kültüründe esas dikkatin dünyanın çevresini idrak etmeye ve ondaki kendi yerini belirlemeye yöneldiğini ifade etmiştir. İdrak etme ve doğayla birlikte hareket etme özdeşlik ve karşılıklı dayanışmanın temeline yerleştirilmiştir. Yazar, ilkin atmosferin görünümüyle ilgili olarak Hakasların mit-ritüel kompleksini incelemiş (yıldırım, gök gürültüsü, gök kuşağı, yağışlar, rüzgar vb. gibi), sonra da bu cisimlerin Hakasların geleneksel şuurunda doğa yasalarına uygun olarak bulunan doğal tabiat fenomenlerine bağlı olarak insanın hayatı, ölümü, kaderi ve mutluluğu hakkındaki düşünceler çevresinde mit-ritüellerin ortaya çıktığını belirtmiştir. Mitolojik zihniyette atmosferik hadiseler, “Gökyüzü-Yukarı Dünya”yla doğrudan ilişkisi bulunan kutsal güçler olarak kavranmıştır.

Hakas inançlarının şekillendirdiği bilinçlerinde bu kutsal güçler (atmosferik hadiseler) doğal afet ve bereket kültürüyle ilişkilendirilmiştir. Doğa hakkında asırlarca süren müşahadeler ve onu anlama hevesi geleneksel halk bilgisine, meteorolojik büyüye, aile hayatı törenlerine, pronostik (sonucu önceden gösteren) pratiklere vb. biçim vermeye katkı sağlayarak, insanın kendi işlerini doğanın ritmiyle ve görünümüyle eş zamanlı yapması için şevk vermiş ve bunlar ritüelistik uygulamalarla pekiştirilmiştir. Böylece bütün tören pratikleri geleneksel toplum yaşamının istikrarını desteklemeye ve onu doğayla uyumlu yaşatmaya yöneltilmiştir (Burnakov, 2013: 254-266).

Konuyla ilgili başka bir araştırmayı ise V. A. Burnakov, D. Ts. Tsidenova ile birlikte ele almıştır. Bu araştırmanın başlığı “Hakasların Geleneksel Dünya Görüşünde Ay / Luna v Traditsionnom Mirovoznemii Hakasov” ismini taşımaktadır. Söz konusu makalede Hakasların ay hakkındaki mitolojik düşüncelerinin rekonstrüksiyonu söz konusu edilmiştir. Araştırmacılara göre geleneksel toplum insanı kendini doğadan ayrı, doğanın dışında düşünmemiş ve birçok tabiat nesnesi arasında “ay”a büyük önem vermiştir. Hakasların dünya görüşünde bu gök cisminin

mistik algılanışı hâkim olmuş ve pek çok açıdan insan hayatının ona bağlı olduğu sanılmıştır. Bu kozmik nesne en kutsal güç olarak tevzi edilmiş ve canlı bir varlık olarak kavranmıştır. "Ayın şekilleri", düzenli bir biçimde hizmet eden bereket, inkişaf ve ahenkle bağdaştırılmış, sıklıkla ve heyecanla ona tapınılmıştır. Güneşin yanında o, kozmik başlangıç, dünya hayatının belirlenmiş ritmi olarak algılanmıştır.

Doğadaki bütün her şey gibi ayın; doğma, büyüme, ölme ve yeniden doğma gibi değişken özelliklerinin olduğuna inanılmıştır. Halk kültüründe ayın her evresi, mit-ritüelistik görünüşün uygun bir örneği olarak düşünülmüştür. Ay; başlıca etkisini hayat, ölüm, kader, zenginlik vb. gibi olgularla bağlantılı olarak törensel pratikleri oluşturmada göstermiştir. Ayın döngüsü Hakasların halk takviminin temelini de oluşturmuştur. Geleneksel düşüncede bu gök cismi, sadece zamanı ölçmede değil aynı zamanda evrenin sahibi ve başka eylemlerle karşılaştırılan bir nesne olarak algılanmıştır. Ay, güzelliğin en yüksek ölçüsü olarak Hakasların estetik normlarını biçimlendirmeye hizmet etmiştir. Bu düşünceler Hakasların destan, masal, bilmece gibi halk edebiyatı türlerinden örneklerle de desteklenmiştir (Burnakov-Tsidenova, 2013: 267-279).

2. Hakas Şamanizmi Hakkında Sunulan Bazı Bildiriler

Bu konuya ilişkin karşılaştığımız ilk bildiri G. G. Kazaçinova tarafından kaleme alınmıştır. "Kızıl Davulu / Kızılskiy Buben" adlı bu çalışmada, ilkin L. P. Potapov'un şaman davulu hakkındaki görüşleri aktarılmış ve davulun sadece müzikal değil aynı zamanda "kamlama" esnasında ruhları çağırmaya yarayan bir enstrüman olduğu belirtilmiştir. Araştırmada Amerikalı antropolog M. J. Harner'in şaman metotlarının dünyanın her tarafında benzer olduğu yönündeki görüşü de aktarılmıştır. Yazar, daha sonra Hakasya'nın resmî bir kurumu olan "Ulusal Halk Edebiyatı Bilimsel Araştırma Merkezi"nin 16-17 Haziran 1993 yılında Ordconikidzevsk bölgesine yaptıkları ilmî gezi neticesi bulunan Hakasların Kızıl boyuna ait şaman davulunun çapı, yüksekliği, eni, boyu vs. hakkında fiziksel bilgiler vermektedir. Yazara göre, bu şaman davulu erkekliği ve dişliliği sembolize eden bir yapıya sahiptir. Davul; gövdesi, tokmağı ve iç tarafındaki tutmaya yarayan sapı olmak üzere üç parçadan oluşuyor. Yazar, bu davulun tarihi kökenlerinin araştırılması gerektiğini belirterek bildirisini bitirmektedir (Kazaçinova, 1996: 40-43).

Başka bir bildiri ise V. S. Topoyev ve M. N. Çarkova tarafından "Hakas Toplumunda İntiharı Önlemenin Geleneksel Metotları / Traditsionnye Metodi Profilaktiki Suitsida v Hakasskom Obşestve" başlığıyla yazılmıştır. Bildirinin yazarları, insanoğlunun var oluşundan beri çeşitli nedenlere bağlı olarak ölümlerin

gerçekleştiğini söylemekte ve intiharın uyumsuzluk, değerlerin kaybı, inançsızlık, bireyin işe yaramadığı düşüncesine kapılması, sosyalizmden kapitalizme geçiş gibi sosyal geçiş durumları neticesinde gerçekleştiğini bildirerek son dönemlerde Hakaslar arasında intiharın yaygınlaştığını belirtmektedirler. Psikolojik intihar mekanizmasının şemasını çizen yazarlar, iç ve dış faktörlerin endişeyi, endişenin ikilemi, ikilemin stresi ve onun da intihar eylemine neden olduğunu ifade etmektedirler. Hakasya’da özellikle Hakaslar arasında, bunlardan da Askiz, Taştıp ve Üst-Abakan reyonlarında intiharın yoğunlaştığı dile getirilmektedir. V. S. Topoev ve M. N. Çarkova, intihar girişiminde bulunan bazı insanlar ve şamanlarla görüşmüşler. Şamanlar 40-50 yıl öncesine kadar intiharın çok az olduğunu ve bu hususta şamanlardan yardım alınması gerektiğini belirtmişler.

Daha sonra bildiriye Hakas şamanizmine göre “ponçeh” kavramı açıklanmıştır. “Ponçeh” insanları intihara sürükleyen hayali bir varlıktır. İntiharlar genelde kendini asma şeklinde ve bir bölgede baş göstermektedir. Ponçeh, insanda uyumsuzluk olunca veya insan “hut”unu (kut) kaybedince ortaya çıkmakta ve insanın intihar etmesine neden olmaktadır. Bildiriye bunun için bir anket yapıldığı belirtilmiş ve intihar girişiminde bulunan bazı insanlara ev, insan, ağaç, yılan, cansız varlık gibi resimler çizdirilmiştir. Bu resimler şamanlara gösterilince onların istisnasız hepsi resimleri çizenlerin intiharda bulunmaya kalkışan kişiler tarafından çizildiğini açıklamışlar. Şamanların, “ponçeh”in insanları rahatsız etmemesi için ritüeller yaptığı belirtilmiş ve intihar teşebbüsünde bulunanlara şamanların ritüel düzenlemesi ve “kamlama”sı neticesinde onların psikolojik açıdan rahatladıkları ifade edilmiştir (Topoev-Çarkova, 2001: 210-213).

L. V. Anciganova, “Çağdaş Hakasya’da Şamanizmin Doğuşu ve Şamanistik Gelenekler / Vozrojdenie Şamanizma i Şamanskih Traditsiy v Sovremennoy Hakasii” adlı bildirisinde Hakas şamanizminin çağdaş görünümü ve tarihî arka planı üzerinde durmaktadır. Yazara göre son 300 yıldır asimilasyon süreci içinde çarlığın kolonik politikasının bir sonucu olarak Hakaslar etnik kimliklerini kaybetmeye ve XX. y.y.’da onların nüfusu azalmaya başlamıştır. Anciganova bugün sosyal ilgisizliğin, alkolizmin, uyuşturucu kullanımının, hastalıkların Hakaslar için felakete dönüştüğünü ve “medenileşme” sürecinde teşebbüslere bağlı olarak sosyal reformların ulusal bilincin keskin ve etkili bir şekilde büyümesine imkân verdiğini belirtmektedir. Onun verdiği bilgilere göre 1994’te Hakasya’da “Geleneksel Hakas Dini Topluluğu: Şamanizm” resmi kayıt yapmış ve bu kuruluşun faaliyetleri neticesi olarak teorik, organizasyonel ve finansal özelliklerin zorlukları tecrübe edilmiştir.

Eskiden, baskıdan kaçabilen şamanlar kendini açığa vurmaktan korkuyorlardı. 1996-2000 yıllarındaki sosyolojik araştırmalara göre Hakasların % 50’ye yakını kendilerini şamanist addetmektedir. Filozofik özellikli sorular,

Hıristiyan olanların da esasında şamanist olduğunu ortaya koymuştur. Filozofik ve dinî bir sistem olarak Hakas şamanizmi her şeyden önce kendini açıkça ifade etmesi yönüyle dikkat çekmektedir. Ancak bu fonksiyona daha geniş açıdan bakmak gerekmektedir. Hakas şamanizmi tüm evren ile bütünlük içindeki yerel insanı korumaya, yeniden doğuşa ve gelişmeye imkân vermektedir (Anciganova, 2001: 205-209).

A. İ. Kotocekov, "İnsan ve Doğanın Ruhları: Geleneksel Hakas Anlayışına Göre Kontakt Olanakları / Çelovek i Duhi Prirodı: Vozmojnost Kontaktov Po Traditsionnim Hakasskim Predstavleniyam" adlı bildirisinde görünmeyen dünya temsilcileri panteonunun Hakas geleneklerinde geniş olduğunu söyleyerek, bunların henüz meçhul ve kararsız olduğunu tartışıldığını dile getirmektedir. Yazar, önce insanla, daha sonra başkalarıyla irtibata geçen orta dünya ruhlarını ayırmakta ve bunların geleneksel Hakas dünya görüşünde nasıl yer aldığını açıklamaya çalışmaktadır:

"Geleneksel Hakas dünya görüşüne göre ruh hızlı bir dönüştür. Uzayın ruhu 'gümüş sütun baba' ya da 'sal-proş' denilen uzayın dönüşüdür. Bu, proš (fallus) fikri anlamına gelir. Hızlı dönüş 'umay' denilen anne tanrıçanın olduğu küre biçimindedir. Umay'ın en bilinen örneği bir elma suretinde olmasıdır."

Yazara göre, hızlı dönüş "purunnar" denilen iki ilke içerir (purunnar ezeli anlamına gelir). Onlar, "parnak" ve "prungi"dir ve bu üç prensip (parnak, purungi, umay) hâlâ maddî dünyanın temelleridir (Kotocekov, 2001: 212-219).

V. N. Tuguekova da Hakas şamanizmi hakkında bir bildiri yazmıştır. "Hakasya'daki Kutsal Yerlerde Merasim Pratiklerinin Yeniden Doğuşu / Vozrojenie Obryadovoy Praktiki Na Svyaşennih Mestah v Hakasii" başlıklı bu bildirisinin özeti yayımlanmıştır. Yazar, bildirisinde Hakasya'da yaklaşık 200 kutsal yer olduğunu belirterek, bunlardan genellikle tapınanların "İzih", "Uytag", "Samohval", "Sunduki" ve "Borus" kutsal dağlarının dikkat çektiğini ifade etmektedir. Buralarda dağ ruhlarına saygı gösterme, törenler gerçekleştirme üç yılda bir yapılmaktadır. Yazar, N. F. Katanov'un 3 Temmuz 1896 yılında Patran köyünde yapılan bu tarz kansız kurban törenlerinden birini kayda geçirdiğini söylemektedir. Bu tören kısaca şöyledir:

"Tören adak atın bağlanmış olduğu ak kayının (Hak.: ah-hazın) kuzey-doğu tarafında yapılır. Bunu bir şaman gerçekleştirir. İlk şamanın kendisi, sonra erkekler ve çocuklar ak kayın etrafında döner (kadınların bu törene katılımı yasaklanmıştır). Şaman, şarabı kaşıkla serpererek nehir ve dağ ruhlarını besler, ata da

süt serper. Şaman, kurbanı kabul etmeyle ilgili ritüeli yapar. Bir buçuk saat aradan sonra (bu arada iki koyun kesilir ve et pişirilir) kutsal atın ve ak kayının etrafında şaman hareketleri devam eder: Şaman ak kayını üç kez dönerek atın sırtına sütü döker ve onu bırakır. Daha sonra birlikte öğle yemeğine gidilir ve artık gıdalar yakılır, bundan sonra herkes köye döner.”

Tugucekova, daha sonra çağdaş şamanların dağ ruhlarına saygı gösterilen geleneksel törenleri yeniden canlandırdığını ve son yıllarda bu törenleri T. V. Kobejikov, A. M. Sultrekov, V. N. Çeboçakov vd. Uytag’da, Sunduki’de, İzih’ta, gerçekleştirdiği belirterek, bunları N. F. Katanov’un kaydettiği ritüellerle mukayese edince oldukça sadeleştirildiğini dile getirmektedir (Tugucekova, 2003: 315).

Hakas şamanizmi hakkındaki yapılan araştırmalardan biri de A. N. Gladışevskiy tarafından ele alınmıştır. Gladışevskiy’in, N. F. Katanov’un çalışmalarından hareketle ele aldığı bildirisini “N. F. Katanov’un Çalışmalarında Şamanizm Hakkında / O Şamanizme v Rabotah N. F. Katanova” başlığını taşımaktadır. Araştırmacı, önce Katanov’un kısa bir biyografisini vermiş, sonra onun şamanizmle ilgili araştırmalarından bahsederek kaydettiği şamanistik ritüellerden örnek vermiştir. Mesela Gladışevskiy, bildirisinde Katanov’dan şu örneği vermektedir:

Başka bir ev kurban sunumunu Katanov, Apça İtpalin’le komşu olarak yaşayan Aleksandr Çartikov’un yurdunda kaydetti. Kamlamayı çok fena öksüren bebeğin tedavi edilmesi için davet edilen koyballı şaman Sotkan yaptı. Şaman 70 yaşlarındaydı. Fakat 4 saat 45 dk süren kamlaması esnasında sadece bir defa su içti, üç defa sigara çekti. Tüm hazırlıklar ilk kamlamadaki gibi yapıldı. Şamanın gösterdiği şekilde ev sahibi yedi ak kayın dalını hazırladı, kırmızı ve beyaz renkli çalamaların bağlandığı bu kayın ağacı dalları ocağın etrafında yere konuldu. Kamlamanın girişinde şaman ateş ruhuna aynı şiirleri birkaç kez tekrar ederek döndü. Adak olarak “kahverengi at”ın (izih) serbest bırakıldığı sürüler için “Dağ İye”lerinden bereket istedi. Kamlama devam ederken şaman çocuğun çevresine oturdu, ev sahibi ona kenevir halat parçaları ve kuzunun sakatatlarını, derisini verdi ve onları şarkılarla yücelterek dağ ve su iyelerine döndü. Her çeyrekten sonra çocuğun kendi öksürüğünü onlarla değiştirdiğini ifade etmek suretiyle deri ve kadifeye tükürdü. Daha sonra o, ateş iyesi onuruna 7 dize şarkı söyledi, her dizeden sonra ev sahibi birer dal verdi ve ateşe bıraktı. Ev sahibi bu esnada çocuğu elleriyle tuttu ve ocağa tapındı. Daha sonra şaman kıyafetini çıkardı, yıkandı ve yeniden eski zayıf yaşlı haline döndü.

Yazar, son olarak bu ritüeller, şamanlar ve onların davulları hakkında bazı kısa değerlendirmeler yapmaktadır (Gladışevskiy, 2003: 64-67).

3. Hakas Şamanizmi Hakkındaki Kitapçık

Bu konu hakkında ulaştığımız tek kitapçık V. N. Tugucekova ve A. S. Çoçiyeva tarafından hazırlanan "Etnograficeskie Ekspeditsii N. F. Katanova (1896) i S. D. Maynagaşeva (1913-1914) v Hakasii / N. F. Katanov'un (1896) ve S. D. Maynagaşev'in (1913-1914) Hakasya'daki Etnografik Gezileri" başlığını taşımaktadır. Yazarlar, Çarlık Rusyası döneminde yaşayan N. F. Katanov ile S. D. Maynagaşev'in "Hakas Dil, Edebiyat ve Tarih Araştırmaları Enstitüsü" arşivinde bulunan bazı gezi raporlarını günümüz Rusçasına uygun şekilde düzenleyerek yayımlamışlardır. Yazarlar; bu kitapçıkta Katanov'un 1996, Maynagaşev'in ise 1913 ve 1914 yılları arasında Hakasya'ya yaptığı gezi raporlarını ele almışlardır. Herhangi bir değerlendirmenin yapılmadığı bu çalışmada Katanov ile Maynagaşev'in sadece gezi raporları hazırlanarak yayımlanmıştır. Örneğin kitapçıkta şu bilgiler vardır: "Katanov, yaptığı gezide Koybal, Beltir, Sagay, Kaçınlarla görüşmüş, bu 4 Hakas boyunun Hıristiyanlık ve şamanizmi birlikte kullandığını ifade etmiştir." Bu gezide Katanov, ayrıca "ev kurbanı merasimi", halkın topluca yaptığı "kurban merasimi", "Beltirlerin düğünleri", "Koybalların defin törenleri", "Kaçınların düğün ve defin törenleri"ni kaydetmiştir (Tugucekov-Çoçiyeva, 2007: 4).

SONUÇ

Bu makalede, Hakas Türklerinin şamanizmi hakkında yapılan bazı Rusça araştırmalar incelemeye çalışılmıştır. Konuyla ilgili Türkçe araştırmaları incelemek ise bu yazının kapsamına alınmamış ancak makalede konuya ilişkin Türkçe bazı araştırmaların adları sıralanmıştır. Çünkü Hakas şamanizmi hakkındaki Türkçe yayınlara Türk bilim adamları kolayca ulaşabileceklerdir. Bundan dolayı Hakas şamanizmi üzerine sadece Rusça olarak ele alınan çalışmalar makale konusu edilmiştir. Bunların kuru bir bibliyografyasını vermek ise Türk bilim adamları için pek faydalı olmayacağı ve hele bunların Rusça olarak yazıldığı da hesaba katılırsa böyle bir bibliyografik çalışmanın atılacağı düşüncesinden hareketle bu yazı kaleme alınmıştır. Böylelikle bu satırların yazarı tarafından Hakas şamanizmine yönelik görülen ve okunan bazı araştırmaların özetleri çıkarılarak bunlar belli bir sistematik içinde ele alınmıştır. Amaç, söz konusu araştırmaların içeriğini vererek ve bu araştırmalardan bazı tören örneklerini sunarak bunları Türk araştırmacı ve okuyucularının istifadesine sunmaktır.

KAYNAKLAR

Alekseyev, N. A. Şamanizm Tyurkoyazıçnıh Narodov Sibiri. Novosibirsk: İzdatelstvo Nauka, 1984.

Alekseyev, N. A. Traditsionnie Religioznie Verovaniya Yakutov v XIX-Naçale XX v. Novosibirsk: İzdotelstvo Nauka, 1975.

Anjiganova, L. V. Traditsinnoe Mirovoztrenie Hakasov. Abakan: HakNİYALİ, 1997.

Anciganova, L. V. "Vozrojdienie Şamanizma i Şamanskih Traditsiy v Sovremennoy Hakasii". Materialı Mejdunarodnogo İnterdistsiplinarnogo Nauçno-Praktičeskogo Simpoziuma: Ekologiya i Traditsionnie Religiozno-Magiçeskie Znaniya. Moskova-Abakan-Kızıl: 9-21 İyul 2001, C.2, s. 205-209.

----- "Geleneksel ve Çağdaş Hakas Kamlığı". Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni Bildirileri. Ankara: HÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2007.

Basilov, V. Şamanstvo u Narodov Sredney Azii i Kazakistana. Moskova: İzdotelstvo Nauka, 1992.

Burnakov, V. A. "Duhi Gor: Dvuedinaya Suşnost". Gumanitarne Nauki v Sibiri. S. 3, s. 35-38, 2002.

----- Duhi Srednogo Mira v Traditsionnom Mirovoztrenii Hakasov. Novosibirsk: İzdatelstvo İnstıtuta Arheology i Etnografii, 2006.

----- "Juravl v Mifologičeskikh Vozzreniyah Hakasov". Gumanitarne Nauki v Sibiri. S. 2, s. 87-89, 2012a.

----- "Tkan v Ritualnoy Praktike Hakasov". Vestnik NGU. S. 5, s. 175-186, 2012b.

----- "Odejda v Obryadovoy Praktike Hakasskih Şamanov". Vestnik NGU. S. 7, s. 258-269, 2012c.

----- "Atmosformne Yavleniya V Traditsionnih Predstavleniyah Hakasov". Vestnik NGU. S. 12, s. 254-266, 2013.

Burnakov, V. A.-Tsıdenova, D. Ts. "Luna v Traditsionnom Mirovoztrenii Hakasov". Vestnik NGU. S. 3, s. 267-279, 2013.

Butanayev, V. Y. Traditsionny Şamanizm Hongaraya. Abakan: İzdatelstvo HGU, 2006.

Davletov, T. "Hakas Türklerinin Geleneksel İnanç Kamlık (Şamanlık): Dünü ve Bugünü". Anayurttan Atayurda Türk Dünyası. S. 22, s. 20-37, 2002.

----- "Kamlık Geleneğinde Kam (Şaman) ve Kümelenme Geleneği Üzerine". Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni Bildirileri. Ankara: HÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2007.

Ergun, M. Altay Şamanizmi. Konya: Kömen Yayınları, 2012.

Gladişevskiy, N. "O Şamanizme v Rabotah N. F. Katanova". Materialı Naučno-Praktičeskoj Konferentsii: Vozvraşenie Naslediya Nikolaya Fedoroviça Katanova Na Rodinu. Moskova: Noviy Klyuç, 2003.

Kazaçinova, G. G. "Kızılskiy Buben". ÇATHAN: İstoriya i Sovremennost (Materialı I Mejdunarodnogo Simpoziuma). Abakan: 25-28 İyun 1996, s. 40-43.

Kotocekov, A. İ. "Çelovek i Duhi Prirodı: Vozmojnost Kontaktov Po Traditsionnim Hakasskim Predstavleniyam". Materialı Mejdunarodnogo İnterdistsiplinarnogo Naučno-Praktičeskogo Simpoziuma: Ekologiya i Traditsionnie Religiozno-Magiçeskie Znaniya. Moskova-Abakan-Kızıl: 9-21 İyul 2001, C.1, s. 212-219.

Ksenofontov, G. V. Şamanizm/İzbrannıe Trudı. Yakutsk: Tvorçesko-Proizvodstvennaya Firma Sever-Yug, 1992.

Malov, S. E. "Ostatki Şamanstva u Jeltih Uygurov". Jivaya Starina. vıp.21, 1912, s.61-74.

Mihaylov, T. M. İz İstorii Buryatskogo Şamanizma. Novosibirsk: İzdatelstvo Nauka, 1980.

Potapov, L. P. Altayskiy Şamanizm. Leningrad: İzdatelstvo Nauka, 1991.

Roux, J. P. Türklerin ve Moğolların Eski Dini. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2002.

Sagalayev, A. M.-Oktyabrskaya, İ. V. Traditsionnoe Mirovozrenie Tyurkov Yujnoj Sibiri, Znak i Ritual. Novosibirsk: İzdatelstvo Nauka, 1990.

Şişman, B. "Hakaslar ve Hakaslarda Şaman Kültürü". Milli Folklor. S. 31-32, s.126-130, 1996.

Topoev, V. S.-Çarkova, M. N. "Traditsionnie Metodı Profilaktiki Suitsida v Hakasskom Obşestve". Materialı Mejdunarodnogo İnterdistsiplinarnogo Naučno-Praktičeskogo Simpoziuma: Ekologiya i Traditsionnie Religiozno-Magiçeskie Znaniya. Moskova-Abakan-Kızıl: 9-21 İyul 2001, C.2, s. 210-213.

Tugucekova, V. N. "Vozrojdenie Obryadovoy Praktiki Na Svyaşennih Mestah v Hakasii". V. Kongress Etnografov i Antropologov Rossii (Tezisi Dokladov). Omsk: 9-12 İyun 2003, s. 315.

Tugucekova, V. A.-A. S. Çoçieva. Etnografiçeskie Ekspeditsii N. F. Katanova (1896) i S. D. Maynagaşeva (1913-1914) v Hakasii. Vıpusk No:2. Abakan: OOO "DialogSibir-Abakan", 2007.

Vaynşteyn, S. İ. Tuvinskoe Şamanstvo. Moskova: İzdatelstvo Nauka, 1964.

